

1909. jún. 20., júl. 13.; 1910. febr. 8., 24., júl. 14.; 1911. febr. 7.; 1912. ápr. 12., szept. 8., okt. 10., 15., dec. 17.; 1913. júl. 3., 8-9., 19., 24., aug. 3., szept. 11.; 1914. júl. 14., 21., 23.; Alföldi Újság: 1929. szept. 24.; 1930. szept. 30., okt. 5.; 1931. jún. 6., szept. 1., 5.; 1934. ápr. 29., máj. 19., szept. 4., 7-8., okt. 21., 23.; Szentesi Hírlap: 1934. okt. 23.; Képes Pesti Hírlap: 1934. okt. 23.; Budapesti Hírlap: 1934. okt. 23.; Újság: 1934. okt. 24.; Kunszentmártoni Híradó: 1934. okt. 28. *Szinyei József*: Magyar írók élete és munkái IV. köt. 1277-1286. old.; *Zsilinszky Mihály*: Horváth Mihály. In: Csongrád vármegye története III. köt. Bp. 1900. 403-405. old.; *Marczali Henrik*: Emlékezés Horváth Mihály fölött (Elhangzott a Dugonics Társaság 1909. évi december hó 19-én tartott ünnepi ülésén.) Szeged, 1910. 26 old.; Révai nagy lexikona X. Bp. 1914. 288-289. old.; *Márki Sándor*: Horváth Mihály 1809-1878. Bp. 1917.; *Pamlényi Ervin*: Horváth Mihály. Bp. 1954.; Szentes (szerk.: *Nagy Imre*) Magyar városok monográfiája III. Bp. 1928. 152., 234-235. old.; *Labádi Lajos*: Horváth Mihály. In: Szentes helyismereti kézikönyve II. k. Híres szentesiek. Szentes 2000. 481. old.; *Dancsik Tamás*: Horváth Mihály élete és irodalmi munkássága (Kézirat. Bp. 2008)

Pesty Frigyes emlékezete

1889. december 5-én, a Magyar Történelmi Társulat választmányi ülésén a társulat titkára, Szilágyi Sándor bejelentette Pesty Frigyes választmányi tag halálát, és röviden méltatta az elhunyt érdemeit: *„Pesty Frigyes neve a társulatunk megalakulásának történetével össze van forrva, s a Századokat, eredetileg ő tervezte. Ő valóban a mi halottunk is s nálunknál mélyebben senki sem fájlathatja munkás életének kialakítását... Magyarország azon részében lépett fel a közélet terén, melyet az anyaállamtól elszakítottak: az akkor úgynevezett „temesi bánsgásban”. Mint ifjú részt vett a forradalomban, s az eszméket, melyek őt akkor hevítették, hiven megőrizte annak leveretése után is. A nemzetgazdasági pályát választotta életcélul, s otthon, szülővárosában, Temesvárt pénzintézeteknél kezdett szolgálni. De Magyarország szétdarabolásának ténye fájdalommal töltötte el őt, s mint anyyan, akkor ő is a múlt néha verőfényes, néha borús napjainak tanulmányozásában keresett vigasztalást. Az eleinte encyclopedikus író mind mélyebben kezdett elmerülni a történet tanulmányozásában, s ez irányban fejlődése hovatovább mind határozottabb kifejezést nyert az általa szerkesztett „Delejtűben”. Midőn már Pestre feljött, egészen benne volt a történetírói tanulmányokban, s a hatvanas évek derekán már egy történelmi folyóirat kiadására szerzett concessiót, melyet „Századok”-nak nevezett. A gondolat is, hogy egy magyar tört. Társulat alakításáért, az övé volt... Mi most a fájdalom első perceiben történetírói pályájának méltatására nem is gondolhatunk, s bizonytalán a tisztelt választmány magáévá teendő azon elhunytt, hogy elhunyt társunk felett emlékezés tartassék, s annak megírására Nagy Imre, mint az elhunyt benső barátja kéressék meg”¹*

A Századok következő oldalán közölt nekrológban olvashatjuk a következőket: „1859. óta tagja volt az Akadémiának, mely 1877. rendes taggá, s 1879. osztálytitkárává választotta. Mindez történetírói működésének vala elismerése, s jutalma: mely téren valóban betöltetlen irt hagyott maga után. Temetése rendkívüli részvét mellett ment véghez... Rendkívül gazdag s páratlan becsű gyűjteményt hagyott maga után, kivált okirat másolatokban, melynek megszerzéséről a Történelmi Bizottság fog gondoskodni. Könyvtára is, mint történeti könyvtár igen gazdag és becses: – óhajtható volna, hogy ezt is valamely közintézet megszerezze, hogy így együtt maradjon.”

A Magyar Tudományos Akadémia vásárolta meg Temes vármegye monográfiájához készített jegyzetét, mintegy 10 ezer oklevél, illetve iratmásolatát. A Magyar Nemzeti Múzeum vásárolta meg könyvtára számára (ma az OSZK Kézirattárában őrzik) helynévgyűjtésének csaknem 29 ezer lapnyi anyagát (63 megyei kötetbe rendezve), továbbá levelezését (314 levélíróról származó 1106 levelet).² Könyvtárának sorsát nem ismerjük.

Az emlékezésére, amit (nem tudni milyen okból) Ortvyai Tivadar tartott csaknem két évet kellett várni (1891. október 26-án hangzott el, s további két évre telt, amíg nyomtatásban meg is jelent).³

Ortvyai Tivadar (1843-1916), csakúgy, mint Pesty, délvidéki (Krassó vármegyei) születésű volt, és részben ennek a tájegységnek a múltjával, részben történeti földrajzzal foglalkozott.⁴ Pesty Frigyes if-

¹ Századok 1889. 800. old.

² *Szinyei József*: Magyar írók élete és munkái. X. köt. Bp. 1905. 824. hasáb.

³ Pesty Frigyes, rendes tag emlékezete. Emlékezésdek a M. T. Akadémia tagjairól. 7. köt. Bp. 1893. 34. old. (irodalomjegyzékkel)

⁴ Magyarország régi vízrajza I-II. köt. Bp. 1882.; Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. I-II. köt. Bp. 1892.; Pozsony város története I-III. köt. Pozsony, 1892-1900.

júságáról, pályakezdéséről meglehetősen kevés adatot közölt, s a történelmi életmű alaposabb bemutatására, elemzésére sem vállalkozott. Sokkal alaposabban dokumentált ennél Színycsei József életrajzi adattára: nemesi származású, de meglehetősen szerény körülmények között élő szíjgyártómester (Pesty Ferenc) volt az apja, anyja Bernhoffér Erzsébet (neve után ítélve német származású). 1823. március 3-án született. A nagyszaládú apa a város egyik legnagyobb tiszteletben álló polgára volt, aki gyermekei közül elsősorban Frigyes fiában látta a reménységet, bízva benne, hogy nagyra hivatott.

Frigyes a szülővárosában, Temesvárt végezte a gimnáziumot, majd a szegedi liceumba került. Ott elsősorban egyik kiváló tanára, Horváth Cyrill (1804–1884) filozófus, piarista szerzetes volt rá nagy hatással. Kikerülve az iskolából, az egykori diák és tanára levelezés útján tartották a kapcsolatot egymással. Mint akkoriban sok más ifjú, Pesty Frigyes is megpróbálkozott a versírással (Petőfinek nemzedéktársa volt, ugyanazon évben születtek!). Írásait elküldte volt tanárának. Később aztán korántsem volt büszke ifjúkori zsenyéire. Mentegetődzve így nyilatkozott róluk: „Kárt nem tettem, mert nyomtatásban nem jelentek meg.”⁵

Temesvárra került, ahol a hadparancsnokságnál hivatalnokoskodott. 1846-ban megnősült (a házasságból négy fia és öt leánya született). Akkoriban Temesvár lakosságának többsége német nyelvű, s a városban is a német szellemiség számított uralkodónak. 1848 márciusa után Pesty a német lapokban írt cikkeivel a polgárokat a magyar nyelv tanulására ösztönözte. Erősen hazafias beállítottsága miatt nem csodálkozhatunk azon, hogy a vár haditanácsa az ostromállapot meghirdetésekor (1848. október 10.) kiutasította Pesty Frigyeset a várból, s az egyik külvárosba internálta. Amikor Bem tábornok 1849. április végén ostromgyűrűbe fogta a várat, Pesty kihasználta a lehetőséget, elhagyta a várost, Debrecenbe sietett. Ott a szintén temesvári születésű Klapka György tábornok a hadügyminisztériumban alkalmazta.

1849. augusztus 23-án sokakkal együtt török földre menekült. De pénz nélkül, betegen, lelkileg megtörve nem tudta vállalni hosszú távon az emigrációt, ezért vállalva a felelősségrevonást, 1849. október 21-én visszatért. Jelentkezett Pesten, az Újépületben, ahol börtönbüntetést kapott, és csak súlyos betegségének köszönhető, hogy 1850. februárjában szabadult. Alighogy hazatért Temesvárra, ismét le tartóztatták, és csak hosszas vallatás után sikerült tisztáznia, hogy semmi köze nincs a Szent Korona elrejtéséhez, s nem tudja annak lelohelyét.

Az 1850. év második felében választották meg a temesvári kereskedelmi és iparkamara titkárává, s ezt a tisztséget töltötte be 1864. augusztus közepéig. 1857-től a gazdasági egyesület titkára lett. Jelentős részben neki köszönhető, hogy a pesti kamara mellett országosan a temesvári kamara tett szert a legnagyobb tekintélyre. Itt mutatkozott meg szervezőkészsége, és ezekben az években bizonyosodott be, hogy milyen kitűnő publicista. Egymás után jelentek meg – elsősorban gazdasági tárgyú – cikkei a Pesti Naplóban és más lapokban. Egy nagyobb terjedelmű összegző jelentése önálló kiadványként is napvilágot látott.⁶ Bécsben statisztikai kongresszus résztvevője (1857). 1858-ban a Délvidék bányaiparát tanulmányozta. Működésének sikerére és tekintélyére mi sem jellemzőbb, mint az, hogy 1861-ben Temesvár polgárai szerették volna polgármesterré megválasztani (1861), de nem fogadta el. Viszont Ó-Arad választói fölkérésének eleget tett, s az 1848/9 utáni első országgyűlési választáson (1861) képviselői helyet szerzett.

1858-tól Temesváron Delejtű címmel ismeretterjesztő hetilapot szerkesztett (1861-ig). A nemzetgazdasággal kapcsolatos tevékenységének és írásainak köszönhető, hogy az MTA 1859 decemberében levelező tagjává választotta. Bár jelentek meg történelmi tárgyú írásai már ezt megelőzően, meg fölfigyelt a helynevek kérdéskörére is, de első nagyobb történelmi tárgyú műve 1861. július 10-én megtartott akadémiai székfoglalója volt (A templáriusok Magyarországon címmel megjelent az Akadémiai Értesítőben és különnyomatként is). 1862-ben eljuthatott még a londoni világiállításra is, mint a temesvári kamara kiküldöttje s egyben az osztrák állami vasúttársaság megbízottja.

1864. augusztus közepén Pestre költözött, ahol az Első Magyar Iparbank titkára lett. Már túl volt 40. életévin, amikor érdeklődése egyértelműen a történelem felé fordult, s azt a negyedszázadot, ami az életéből hátra volt, lázas szorgalommal dolgozva a történelmi kutatásnak (elsősorban az adatgyűjtésnek) szentelte. Alighanem a saját magára rákényszerített, embertelenül feszített munkatempó okozhatta viszonylag korai (hirtelen) halálát is. Előfordult, hogy a napi 16–18 órai szakadatlan tempóban végzett

⁵ *Orvay*: i. m. 1893. 1–2. old.

⁶ Krassó-, Torontál- és Temes vármegyék kereskedelmi és iparos viszonyainak leírása 1853–1856. Temesvár, 1858.

iratmásolás olyannyira megviselte a kezét (karját), hogy hetekig kellett kezelni, hogy ismét használhas-
sa.

Történeti adatgyűjtő munkásságának első nagy, országos akciója a helynévgyűjtés volt.⁷ Az MTA és az 1859-ben alapított Erdélyi Múzeum-Egyesület elvi támogatása adta ehhez a tudományos alapot (az előkészületek 1862-ben kezdődtek), de a Helytartótanács és az Erdélyi Főkormányzók, mint országos hatóságok tudták kikényszeríteni, hogy a Magyar- és Erdélyország összes településére kiküldött 60 ezer kérdőívet minden településen kitöltsék, s felsorolva minden kül- és belterületi helynevet, a hozzájuk fű-
ződő hagyományokat (eredetüket, magyarázatukat is beleértve). Az akció eredetileg 30 napot írt elő a feladat teljesítésére. Ez a határidő természetesen irreálisan rövidnek bizonyult. Sőt sok esetben több-
ször harminc nap sem bizonyult elégségesnek.

A gyűjtési útmutató nagyon alapos volt, és igen széles körű: kiterjedt a közigazgatási helyzetre, a tele-
püléscsoportok, kis- és nagytájak nevére. Tudakolta a község valaha használt (ismert) mindenféle ne-
vét (névalakját), beleértve a nyelvi változatokat is. Kíváncsi volt a település legkorábbi említésére és ar-
ra, honnan népesítették be. A földrajzi nevek lehetséges fajtáit (szemléltető példákkal) sorolta föl. Az utasítás világosan utalt az adatgyűjtés tudományos jellegére: *„A cél hazánk összes helyneveinek magya-
rázása, értelmének kinyomozása. Azon élvezeten kívül, hogy lakóhelyünkön annyiszor hallott, magán és
polgári életünkkel összenőtt helyneveink értelmét felfoghatjuk, igen nagy nyereséggel kínálkozik a ne-
vekben fekvő rejtély megnyitása történeti és nyelvészeti tekintetben, és e szerint főfontosságú tudomá-
nyos érdekek előmozdíthatók ezúton. Hogy ezen cél elérhető legyen, szükséges mindenek előtt, hogy mind-
azon tárgy, amelynek topographiai neve van, figyelembe vétetvén, az egész névkincs összeírassék. E
szerint fákön és épületeken kívül majdnem minden ingatlan tárgy tartoznék ide, mert minden talpalatnyi
földnek, hegynek, völgynek külön, sokszor többsége, neve van. A névgyűjtemény teljessége egyik főfon-
tosságú érdek a tervezett munkánál. A teljesség elérése érdekében tehát nem elég a község nevét felje-
gyezni, hanem a község határában minden topographiai nevet, melynek száma csak egy községben sok-
szor igen nagy lehet. Nem is kell a felvételnél valami nevet kicsinyelni, azon véleményben, hogy hasznát
nem lehet venni, sőt ellenben a följegyzést addig [kell] folytatni, míg az utolsó név nincs kimerítve.
Minthogy minden községben van egy-két ember, sőt vannak többen is, kik lakóföldjüket legnagyobb
részletekig ismerik, igen sok függ azon egyének helyes megválasztásától, kik a helynevek gyűjtésével
megbízandók. Kikérdezendők volnának a falu vénei, jegyzői, papjai, erdészei, bányászai, stb. – egyik a
másiknak adatait fogná kiegészíteni. Ahol szóbeli adatok kifogynának, ott a hivatalos és hiteles iromá-
nyok is még bő forrásul szolgálnak, úgy mint a földbirtok tulajdonát kimutató adósorozói könyvek (mire
nézve a telekkönyvi és catastralis hivatalok segédkézzel járulnának, kiknél nagy pontossággal vannak
feljegyezve – ha nem is kimerítőleg tán – a birtokra vonatkozó elnevezések), az egyházi matrikulák,
jegyzőkönyvek, monographiák stb...”⁸*

Mivel a gyűjtési útmutató a helynévgyűjtésben és a hagyományok feltárásában járatlan közigazgatá-
si apparátus egyes tagjai számára nem lehetett elégséges segédeszköz, továbbá a munka nagyságrendje
sokakat elriasztott, ezért az egyes települések anyaga alapos és pontos tekintetében rendkívül el-
térő eredményt hozott. Minden hibája és egyenetlensége mellett is mindmáig a Kárpát-medence legna-
gyobb szabású gyűjtőakciója volt, s ha Pesty Frigyes semmi mást nem tett volna, már ezzel is örök hálá-
ra kötelezné a múlt, a hagyományok feltárásának minden munkását.

A hatalmas adatgyűjtemény rendezése, a pótlásokkal kapcsolatos levelezés Pesty Frigyesnek nem
csekély idejét vette igénybe.⁹ Mindemellett egyre nagyobb intenzitással folytatta a levéltárakban törté-

⁷ A magyar helynévgyűjtés történetének máig alapvető összefoglalása Szabó T. Attila: *A magyar helynévkutatás a XIX. században*. Kolozsvár 1944.; *Uő.*: A helynévgyűjtés jelentősége és módszere. Nyelv és múlt. Válogatott tanulmányok, cikkek III. Bukarest 1972. 339–358. old.

⁸ Sárospatak és Sátoraljaújhegy környéke Pesty Frigyes helynévtárában. Szerk., bev., közléstesi Kovács Dániel. Sátoraljaújhegy 1998. 5–7. old.

⁹ A helynévkutatással kapcsolatban cikke jelent meg a Magyar Sajtóban (1858), a Delejütben a Bánság nevezetéről (1859), a Vasárnapi Ujságban (1864). Az óriási adattömeg kiadása, lehetséges feldolgozása nem kevés fej-
törést okozhatott Pesty Frigyes számára. Az adatgyűjtés pótlásai több esetben nem jutottak el Pesty Frigyes-
hez. Éppen ezért az egyes megyei levéltárakban nagy gondossággal kell átnézni a helynévgyűjtéssel kapcsola-
tos iratanyagot, mert van rá példa, hogy értékes, máshol föl nem lelhető adatgyűjtésekre bukkanhatunk, mint
utal erre Tóth Péter (*Pesty Frigyes*: Borsod vármegye leírása 1864-ben. Miskolc 1988. (Bevezetés, 17. old.). A
vármegyénként rendezett anyag 68 kötetet az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi Fol. Hung. 1114
szám alatt. Állományvédelmi szempontok miatt évtizedek óta csak mikrofilmen hozzáférhető.

neti adatgyűjtő munkáját, sőt gr. Pálffy Móric helytartótól sikerült engedélyt kieszközölni egy történelmi szaklap (hetilap) kiadására. Századok címmel.

Amikor sikerrel jártak a Magyar Történelmi Társulat megszervezésével kapcsolatos elképzelései, mint utaltunk rá, a Századok lett a Társulat közlönye, s a folyóiratban haláláig rendszeresen közölte Pesty Frigyes adatgyűjtéseit, alapvető tanulmányait és elemző ismertetéseit, kritikáit. A kiegyezés utáni szabadabb légkörben a hihetetlenül föllendülő történelmi kutatás egyik motorja lett, és szolgalmával ő maga járt elől jó példával.

A Századokban közölte „Magyarország vízhálózata a régi korban” című korszakalkotó jelentőségű tanulmányát. Az oklevélfanyag ismerete alapján kijelentette, hogy 3-4 ezer halastó lehetett a középkori Magyarországon, amelyet név szerint említenek. De ezek közül száz sem lehet, amely megmaradt a XIX. századig. Különösen feltűnő volt Pozsony, Bars, Nyitra, Komárom, Baranya, Csongrád, Zemplén, Gömör, Fejér, Zala, Veszprém, Tolna vármegye vízbősége. Fontosnak tartja megemlíteni azt is, hogy sok várunk védelmének legfőbb erejét a víz (mocsár) adta, amire egész sor példát (Tata, Temesvár, Zalaszentgrót, Ecsed stb.) említ. Patakok, kisebb folyók közül több olyat főlemlít, amelyeknek a nevét csak oklevelek tartották fenn. Sokkal nagyobb volt valaha a szigetek száma is, mint Pesty Frigyes korában. Gyakorta már csak egyes helynevek (rév, híd, patak, kút, tó, ág stb.) őrzik a régi vizek emlékét, és ezeknek a vizeknek újabban már nyomuk sincs. Tanulmányát a következőkkel zárta: „Magyarország régi hydrographiájának megírása a lehetőség körében fekszik, és hogy ha sok bűvárlást, kitarást, közreműködést követel is, a tárgy oly érdekesnek mutatkozik, miszerint munkakedvünket nemigen fogja kifárasztani. Aztán nem is oly távol esik ezen kérdés a közéletérdekeitől. Vagy nem tanulhatók-e régi hydrographiáinkból – ha volna – mily káros dolog az, a cultura nevében vizeinket minél hamarább, minél rövidebb úton az országból kivezetni? Azokat apasztani, ahol lehet, és elvonván a növényzet éltető erejét, földünket sivárrá, levegőnket fogyaszthatlanabbá tenni?”¹⁰

Ennek a kérdéskörnek nagy adattárát jelentette meg aztán (másfél évtized múltán) *Ortvay Tivadar*.¹¹

Cikkei mellett Pesty Frigyesnek három önálló kötete is jelent meg ebben az időben: A perdöntő bajvívások története Magyarországon (Pest 1867); A temesi bánóság elnevezésének jogosultsága (Pest 1868); A világtörténelem napjai a legrégebb időtől kezdve a jelenkorig (Pest 1870).

Pesty Frigyes érdeme az is, hogy 1870-ben Erdély, majd 1872-ben valamennyi más, magyarországi nyilvános levéltár tudományos átvizsgálására engedélyt sikerült kapni a belügyminisztériumtól. Ezt a nagy munkát természetesen nem vállalhatta egyedül, hanem a Magyar Történelmi Társulat keretében kutatócsoportokat szervezett és sorra vették a vármegyék jelentős köz- és magángyűjteményeit (megyei, városi családi, egyházi levéltárakat, könyvtárakat). A tanulmányutakról készült jelentéseket a Századokban tették közzé.¹² „Levéltári hulladékok” sorozatában Sáros, Arad, Bereg, Szabolcs, Torontál, Gömör, Veszprém, Bodrog, Zaránd, Zemplén, Nyitra, Trencsén, Zólyom, Zala vármegyei alispánok adatait közölte.¹³

Pesty Frigyes elsősorban a Délvidék történetét kutatta. Témaválasztását alapvetően befolyásolta, hogy erről a tájról származott, másrészt az is, hogy a török időkben elpusztult, elnéptelenedett tájék a magyarországi történelmi kutatás „mostohagyermekének” számított. Temesi-bánóság (németesen Bánát) néven a töröktől való visszafoglalás (1716) után nem állították vissza a Tisza-Maros szögében a vármegyerendszert, hanem a régiót katonai igazgatás alá rendelték, s közvetlenül Bécshez tartozott. 1778-ban (a szerb-román határőrvidék kivételével) visszacsatolták ugyan Magyarországhoz, de 1849–1860 között ismét visszaállt a régi rendszer, és csak 1873-ban szüntették meg a határőrvidék maradványát.¹⁴

Pesty Frigyes az MTA osztályértekezlete nevében emlékiratot intézett gr. Lónyay Menyhért miniszterelnökhöz Keve és Szörény vármegyék föléléstése tárgyában (a másik lehetőség, hogy a szomszédos

¹⁰ Századok, 1867. 68–78. old.

¹¹ Magyarország régi vízrajza a XIII-ik század végéig I–II. köt. Bp. 1882. Pesty Frigyes is nagyra értékelte a „törhetetlen szorgalommal és lelkiismeretességgel készült” munkát, amely 4100 folyó, patak, csermely, tó, kút, forrás, mocsár stb. ismertetését adta, névmagyarázatok nélkül, viszont gondosan igyekezett kideríteni helyrajzi fekvésüket. (Pesty: Magyarország helynevei... Bp. 1888. Bevezetés, XXI. old.)

¹² Lásd: A Századok repertórium 1867–1975. Szerk. *Pamlényi Ervin*. Bp. 1987. 100–102. old. (A „kirándulások” – azaz szervezett kutatóutak – folytatódottak Pesty Frigyes halála után is).

¹³ Századok 1873–1875. évfolyamaiban (lásd Századok repertórium 160. old.).

¹⁴ *Bán Péter* (szerk.): Magyar történelmi fogalomtár II. köt. Bp. 1989. 197–198. old.

Krassó, Temes és Torontál vármegyékhez kapcsolják az említett területeket). Az ebben a régióban fekvő középkori kicsiny Horom vármegye régi határai pontosan már nem meghatározhatók, ezért ennek visszaállítását nem javasolták.¹⁵

A megyék történetére vonatkozó nagyarányú gyűjtés tapasztalatait hasznosítva Pesty Frigyes javaslatot tett a vármegye-történeti monográfiák elkészítésére. A módszertani útmutató tíz témakört tartott szükségesnek: I. Források (minden vonatkozó levéltári anyag lehető teljes főkutatása); II. A vármegye földrajzi és helyirati ismertetése (valamennyi település részletes történetével); III. A vármegye kültörténete (a terület története az őskortól a magyar honfoglalásig, a vármegye területén történt országos jelentőségű események históriája); IV. A vármegye belső története, helyhatósági élete (igazgatás-történet, nemzetiségek); V. Egyházi és vallási állapotok (a kereszténység története, keresztény egyházak); VI. Közművelődési állapotok (iskolák, könyvtárak, nyomdák, színházak, egyletek, irodalom, tudomány, életmód, régészeti és építészeti emlékek, stb.); VII. Gazdaság, kereskedelem, ipar; VIII. A birtokos családok; IX. Mellékletek (térképek, alaprajzok, lávak, nevezetes épületek rajzai, tartalommutató); X. Okmánytár (teljes oklevél- és okmánygyűjtemény).¹⁶

Az 1870-es évek második felében egymás után jelentek meg a Délvidék történetével kapcsolatos monografikus összefoglalásai.¹⁷ Szörény vármegye két kötetét ismertette *Ortvay Tivadar* írta a következőket: „... mindaz, amivel Pesty eddig tudományos irodalmunkat gazdagította, tágkörű búvárlatainak és kritikai tanulmányainak csak mintegy morzsalékját képezi. Az is, ami tőle eddig Dél-Magyarországra vonatkozólag... megjelent, csak anyaghulladékát képezi azon monumentális épületnek, melynek megalkotására összes idejét és erejét két évtized óta fordítá. Nagy célja kezdetől fogva Temes, majd Krassó és Szörénymegyék monographiáinak megírására irányult... Torontált is csak azért hagyta el... nehogy a „temesi bántság” létjogát elfogadni látszassék ő, ki ez elnevezés jogosulatlanságát hatalmas érveléssel kimutatta. Nagy célja megvalósítására bámulatos tevékenységet fejtett ki. Keresztül-kasul bejárta az országot, felbolygatta a századok óta zavartalan köz- és magánlevéltárakat. Nemcsak tárgyára vonatkozó ismeretlen okleveleket, hanem egész levéltárakat fedezett fel, melyekről azt sem tudták, hogy léteznek. A nagy ország minden szögéből, sőt a honnak határain túl is, a birodalom Lajta mögötti felében gyűjtögette monographiáihoz a történeti és diplomatikai anyagot, mely végre is annyira halomra gyűlt, hogy feldolgozásának lehetősége felett már komolyan aggódni kezdtünk.”¹⁸

1877. május 24-én lett a MTA rendes tagja. Székfoglalója: A helynevek és a történelem címmel hangzott el (1878. június 17.).¹⁹ Ebben olvashatjuk a következőket: „Legbiztosabb módja a helynevek magyarításának, ha a nyelvész és történetírő e kérdésben kezdetet fog. Történeti forrásaink olykor teljes diplomatikai hűséggel és formalitással tartják fenn a helységek elnevezésének körülményeit.”²⁰

A továbbiakban a helynevek eredetének és változásainak típusait több száz példával szemlélteti. Külön kitér a helynevekhez fűződő mondákra. A Torna vármegyében fekvő Szadellői-völgyben, a hasadék egyik kövén lévő lópatkóhoz hasonló alakzatot Attila lóva patkónyomának tartják. Mehádia és Orsova között, a Cserna völgyében Jorgován, a román hős lovának patkónyomát mutogatták. Vácszentlászló határában a patkó alakú forrást Szent László király lovának patkójával hozták összefüggésbe. „A helyneveket a népmondákkal összetartván, félre nem lehet ismerni, hogy nem mindig a mondából származik

¹⁵ Századok 1874. 193–196. old. Bár a Századok szerkesztősége bizott Pesty Frigyes történeti érveiben, a közigazgatási célszerűség győzedelmeskedett. Bár Szörény vármegye 1873-tól hét évig önálló közigazgatási egység lett, ezt követően területét Krassó vármegyét Szörénnyel egyesítették Krassó-Szörény vármegye néven. Temes vármegye 1872-ben egészült ki a katonai határvidekhez tartozó Duna-menti területekkel.

¹⁶ *Pesty Frigyes és Frankl (Fraknoi) Vilmos* a tervezet aláírói, valójában a kidolgozás Pesty műve (Századok 1872. 412–416. old.; *Tagányi Károly* (Századok 1894. 364–371. old.) fél évtizeddel Pesty Frigyes halála után az 1872-es tervezetet megvalósíthatatlan, zavaros egyvelegnek tartotta, és helyette újat javasolt. Tagányi helyenként durva és sértő minősítése azonban súlyosan igaztalan, s az ő általa javasolt tervezet megvalósítását is csak munkaközösségek voltak képesek.

¹⁷ A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek. Bp. 1876.; Brankovics György rác despota birtokviszonyai Magyarországon és a rác despota cím. Bp. 1877.; A szörényi bántság és Szörény vármegye története I–III. köt. Bp. 1877–1878.

¹⁸ Századok, 1878. 652. old.

¹⁹ Kiadása: A helynevek és a történelem. Bp. 1878.

²⁰ Uo. 20. old. Például István ifjabb király 1266-ban a kun Parabuch comesnek Krassó, Csanád, Arad és Temes vármegyében ad birtokokat, s elrendeli, hogy azok régi elnevezéseit eltöröljék, s azontúl ezeket új uruknak, Parabuchnak a nevével jelöljék.

a helynév, hanem hogy a helynevekből készültek a mondák, helynevekbe mesterségesen belemagyaroztattak soha elő nem fordult események, soha nem létezett személyek.”²¹

„A nép nem szokta a helyneveket fordítani, ezt vagy az irodalommal foglalkozók, vagy a hivatalos körök teszik. A bevándorló idegen nép, mely a maga nyelvéből nem eredt helynevet talál, e helynevet saját nyelvjárása szerint átídomítja, belső értelmének elejtésével. Példa erre az egész erdélyi oláhság. Amely nép a hangzásbeli átídomítást foganatosítja, ez vándorolt be később.”²²

„A nemzetiségi viszonyok megítélésére ama korban, midőn még nemzetiségi kérdés nem létezett, a helynevek, ha nem is egyedüli, de mindenesetre legháládatosabb forrását képezik. Szabályul tekintendő, hogy amely nép valamely falu első szállásait lerakta, ez adta meg a szállás nevét. Ha később idegen ajkú nép vegyül az első telepítők közé, akkor az eredeti név mellé egy másik is csatlakozik, mely vagy az előbbinek fordítása, legtöbb esetben értelmetlen átídomítása. Ez már a hanyatlás jele. Az eredeti helynév teljes elveszése, és annak helyébe egy más névnek keletkezése olybá tekinthető, mintha az első nemzetiségnek sírkövet raktak volna az illető telepen. Fájdalom, a magyar nemzet igen sok sírkövet lehetne kimutatni oly helyeken, melyeken tért vesztett más nemzetiségekkel szemben. A helyneveknek magyar minőségükből való kivetkőztetése magával vonja a családnevek magyartalanítását is, – így történt, hogy midőn Tornallya lipótvárosi falu neve Podtornyára változott, a XVI. század elején az addiglan Tornallyai család Podtornyai lett, sőt még az sem lévén elég magyarmentes, olykor Potturnyánszky-nak is íratott.”²³

Régibb okleveleink nem rossz képét tüntetik fel a magyar nemzetiség hajdani állásának. A Kárpátok aljától a Dráván túli tartományokig, és Törökország közvetlen határáig; Liptó, Zólyom és Ung megyékben szintúgy, mint Zágráb, Posega és Dubica megyében a birtokok határjárásánál azon tárgyak, melyek határjelekül szoktak szolgálni, mint bérc, fa, halom, tó, rét, rév, fok, völgy, berek stb. magyar nevével fordulnak elő a latin oklevelek szövegében. Tölgyfa, haraszt, gyertyánfa, rekettyefa, királyréve, ör, nyír, jejenye, ihar, üles, udvar, fővény, nádas, fenyves, aszó, lak, telek, erdő, szilvás, nyárfa, berkenye, hársfa, füzes, föld, árok, parlag, mál, szeg, homok – sokszor tulajdonnevekkel összekötöttesben, az ország minden vidékén használtattak, oly vidéken is, hol a szlávok, vagy oláhság a magyar nyelvet már rég kiszorította.”²⁴

„A helynevek szívós élete számtalan culturalis elemet, számtalan történeti emléket mentett meg. Elkopnak sokszor, alakoskodnak, nagy szerepről kis sorsra szállnak le, egy családból a másikba, egy nemzetől a másikhoz csapnak át, elágaznak és elszaporodnak, de mindig megérdemlik a kutató figyelmét, mert minden változásuk a kortörténet egyik okozata, melyet ismernünk hasznos...” „A helynevek ügye két tudomány határszélén áll, ezen határon kell, hogy a nyelvészek és történetírók kezét fogjanak azon célra, miszerint a szellemi munka e téren minél gyümölcsözőbb, minél sikeresebb legyen. Tudom, hogy e tudományos szövetkezés eredményeképp a történetíró sok illúzióról kénytelen leendő lemondani, és történetileg eddig kétségbe nem volt személyeket és eseményeket a regeköltőknek és mondagyűjtőknek átengedni; de viszont a nyelvészek is el lehetnek készülve arra, hogy sok nyelvészkedési bizonyítgatás, mely a történettudomány segédeszközei nélkül történt, gyökerében lesz elmetesve.”²⁵

1880-ban monumentális, csaknem ezer nyomtatott oldal terjedelmű mű került a nyomdába Pesty Frigyes kezéből: Az eltűnt régi vármegyék. Ennek terjedelmes, több mint félszáz oldalnyi bevezetőjében olvashatjuk a következőket:

„Nemzedékek éltek azon tudatban, hogy Magyarország 52 vármegyére van felosztva, és tekintve azt a tapasztalást, hogy sem a vármegyék ezen száma, sem azok határai nem változtak, jó talajt talált az a vélekedés, hogy ez réges-régen is így volt.”²⁶ Egyértelműen leszögezte: az igaz ugyan, hogy Szent István király alapított a püspökségeket, az azonban korántsem nyilvánvaló, hogy ugyanakkor történt az ország teljes területének vármegyékre történő fölosztása is.”

Pesty Frigyes nem a vármegyék eredetét kutatta, hanem a közigazgatás egy időben ténylegesen szereplő és működő vármegyék számát igyekezett kideríteni, s azt, hogy ezek közül melyik mikor szűnt meg az idők folyamán. Fölfigyelt arra is, hogy a *comitatus* szónak nem minden esetben volt „vármé-

²¹ Uo. 47. old.

²² Uo. 51. old.

²³ Uo. 57. old.

²⁴ Uo. 58. old.

²⁵ Uo. 60-61. old.

²⁶ *Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék I. köt. Bp. 1880. (Bevezetés) 3. old.*

gye” jelentése, s a „comes” sem jelent minden esetben ispánt (főispánt). A régi horvát *zsupánságok* belső szervezete sem volt azonos a magyar vármegyék szervezetével. Tehát valóságos vármegyei szervezet Magyarországon (beleértve Erdélyt is) és a régi Szlavóniában létezett. Foglalkozott a várispánságok és a vármegyék közötti különbségekkel is.

Megemlíti, hogy egy III. Béla korabeli dokumentum csakúgy, mint Rogerius (1242) 72 vármegyéről írt. Bonfini krónikájában összesen 56 vármegyének említi a nevét, de ír 75 vármegyéről is. Az 1505-ös rákosi országgyűlésen 53 vármegyét képviseltek követek. Pesty sorra veszi a XVI–XVII. századi különféle vármegye összeírásokat, kimutatva hiányaikat, következetlenségeiket, pontatlanságukat. Kitér arra is, hogy időről időre a megyék határai is jelentős változásokon estek át. Egyebek közt kiemeli, hogy valaha mennyivel nagyobb volt Csanád vármegye, mint a XIX. században, és hasonló a helyzet Zaránd esetében is, amelyet az 1876-ban törvényi szabályozás törölt a megyék sorából. Elősorolt néhány esetet, amelynek okleveles nyoma is fennmaradt. Nagyobb terjedelmű megyék esetében nem ritka a részekre osztás (nagy, Kis, Belső, Külső, Alsó, Felső, Kis és Nagy stb. megkülönböztetéssel). Kitért a XVIII–XIX. századi változásokra is, zárva a sort az 1876-os megyerendezéssel, amely egységesen megyékre tagolta az ország egész területét.²⁷

A területi közigazgatás történetére vonatkozó kutatásaival kapcsolatos másik alapmű két év múlva követte az előzőt: A magyarországi várispánságok története, különösen a XII. században.²⁸

E művek jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Csánki Dezso történeti földrajzának első kötete csak egy évtizeddel az eltűnt vármegyék adataira után jelent meg (1890), s befejezetlen maradt, mint ahogy befejezetlen Györfly György Árpád-kori történeti földrajza is. Ezek után ne csodálkozzunk azon, hogy több mint egy évszázaddal első kiadása után hasonló kiadásban jelentették meg az eltűnt vármegyék monográfiáját (1988).²⁹

A következő nagyobb alapműve a déli vármegyék története monografikus feldolgozásának folytatása: Krassó vármegye története.³⁰ Mindeközben folyamatosan gyűjtötte az anyagot a szívéhez legközelebb álló Temes vármegye történetének feldolgozásához. Ezt a megbízását azonban nem tudta teljesíteni: betegsége és a halál akadályozta meg benne.³¹

A Délvidék történetével kapcsolatban a „bánság” megnevezés használatának indokolatlansága különösen érzékenyen érintette. Utolsó, a Századokban megjelent írása is ezzel kapcsolatos: A Századok 1889. júniusi füzetében olvasta, hogy a kenyérmezei csatahelyen fölavatták Kinizsi Pál emlékművét,

²⁷ Uo. 5–53. old.

²⁸ Bp. 1882. (ism. Századok).

²⁹ Bár *Kristó Gyula* A vármegyék kialakulása Magyarországon (Bp. 1988) c. művében csak néhány odatett említésre méltítja Pesty Frigyes, ez a tény nem a XIX. századi tudóst, hanem XX. századi követőjét minősíti.

³⁰ II/1–2, IV. Bp. 1882–1883. (a III–IV. kötet oklevéltár, amely a megyére vonatkozó írásos forrásokat tartalmazza az 1230–1853 közötti időszakból). A bevezető I. kötet Pesty Frigyes betegsége, majd halála miatt nem készült el.

³¹ Kutatásainak eredményeiről egy kisebb tanulmányt közölt (Miveltügyi állapotok Temesváron. Századok 1877. 49–56. old.). E cikk végén olvashatjuk a következőket: „A német nyelv uralkodása, mely Temesvárt ma is jellemzi, a visszafoglalás utáni korban vette eredetét. Temesvár azelőtt a régebbi századokban magyar volt, valamint környéke is, és a magyar nemzetiség tekintélyes volt itt még a török hódítás idejében is. A XVIII. században szükségessé lett a néptelen tartományt gyarmatosítani, ami tapintatos rendszerrel és kitartással történt. A telepítések tömegesen történvén, a vidék oláh és rác lakosai ezen jövevény és szorgalmas népség által mindinkább háttérbe szorítottak. A kormányrendszer is megtette a magáét, hogy a németesítés mindinkább terjedjen. Nevezetesen azonban, hogy noha... a XVIII. századbeli temesvári polgárság Németország majdnem minden vidékéről nyerte elemeit, mégis mai nap Temesvárott a német nyelvet sokkal tisztábban beszélik, mint Pesten, vagy éppen Budán.” Temes vármegye nemes családjainak történetét pl. Lendvai Miklós állította össze (I–III. köt. Bp. 1896–1905). A Magyarország vármegyéi és városai sorozatban Temes vármegye és Temesvár kettős kötet csaknem 800 oldal terjedelemben látott napvilágot, Borovszky Samu szerkesztésében (ő a kötet megjelenését már nem érte meg). Temes vármegye és Temesvár közép- és török kori történetét Szentkláray Jenő dolgozta föl, az egyes települések történetét Reiszig Ede állította össze. A Délvidékről török kori nagyarányú pusztulása miatt az ország más területeihez képest sokkal kevesebb írott és tárgyi, építészeti emlék maradt fenn. Éppen ezért föltűnő, hogy a terület monografikus feldolgozottsága mégis minden más országrész felülmúlt a XIX. század utolsó harmadában, köszönhető ez Pesty Frigyes mellett *Ortvay Tivadarnak*, *Milleker Bódog*nak, *Szentkláray Jenő*nek, *Iványi Isván*nak, *Margalits Edé*nek, *Márki Sándornak*. A Dél-Aiföld tekintetében *Borovszky Samu* és *Karácsonyi János* monografikus feldolgozásait említhetjük (felsorolásunk természetesen korántsem teljes). A magyar tudománytörténet eddig kellően nem értékelte ezt aényt.

amelynek felirata Kinizsit temesi bánnak nevezi, noha sem temesi, sem szörényi bán nem volt, hanem temesi, bácsi stb. főispán és az alsó részek főkapitánya. Kipécézte azt is, hogy ugyanezen folyóiratszám a XII. századdal kapcsolatban is használta a „temesi bánság” kifejezést, s a 1788-as török háború kapcsán meg a Bánátot említették – jogosulatlanul.³²

Az 1880-as években úgy érezte, figyelmet kell szentelni a horvát közjogi mozgalmaknak, és történelemszakként és politikusként egyaránt kifejtette véleményét. Német nyelvű könyvben foglalta össze Horvátország eredetének kérdését.³³ Majd három éven át a horvát-kérdésről napilapokban, valamint folyóiratokban (Századok, Egyetértés, Pesti Napló, Nemzet, Pesti Hirlap, Budapesti Hirlap, Pester Lloyd, Gazette de Hongrie, a római Rassegna hasábjain) közölt cikkeket szerkesztette köteté.³⁴ „A magyar történelmi állam integritását senki sem védelmezé irodalmunkban oly széles körű alapos tanultsággal és oly lángoló hazafias lelkesedéssel, mint Pesty Frigyes” – írja ismertetésében Szentkláray Jenő.³⁵ Fiume közjogi helyzetét is elemezte, kifejtve ebben is, hogy a Száva és a Dráva közti terület eredetileg nem volt Horvátország része, hanem magyar föld és Fiume is Magyarország része volt.³⁶

Csaknem negyedszázaddal a helynév-gyűjtemény létrehozása után határozta el, hogy földolgozza a hatalmas adattárat. Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben című munkájának kiadását a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága vállalta magára.³⁷ Bevezetésében kifejti, hogy nemcsak az akkori Magyarország határain belüli (beleértve a Dráván-túli részeket is), a magyar befolyás nyomát őrző helyneveket gyűjti össze, hanem az országhatárokon túli, sőt a tengerentúli neveket is. Nemcsak a magyar eredetű, hanem a más nyelvekből eredeztethető helyneveket is figyelembe szándékozott venni. Mind a lakott helyek, mind a topográfiai nevek (hegyek, dombok, folyók, patakok, tavak, mocsarak, dülők, szántók, erdők, árkok, völgyek, romok stb.) részei a gyűjteménynek. „A helynevek értelmezését, magyarozatát mindenütt meg fogom kísérteni, ahol az erőszakos eljárás nélkül megtörténhetik. Nem léteznek sehol, és senkire nézve kötelesség minden helynevet megmagyarázni. A helynevek, melyek egyelőre biztosan meg nem fejthetők, igen becses anyagul fognak szolgálni a nyelvészeknek, ki azokban eléggé meg nem becsülhető szókincset nyer.”³⁸ 1885-ben az akkori Magyarország (beleértve Horvát-Szlávonországot és Fiumét) településeinek, lakott pusztáinak száma 17 399.³⁹

„A jelen munka több kötetre van tervezve, az első kötet 1596 cikket tartalmaz, amelyben tehát az olvasó mindent nem találhat, amit csak egy befejezett munkában méltán kereshet. De reményem, hogy a munka további haladásával várakozásai mindinkább kielégítve lesznek... a magyar Akadémia történelmi bizottsága beleegyezett abba, hogy minden kötet az A betűvel kezdődjék és Z-vel végződjék. Ennek előnye az, hogy később felmerülő, megértett és tapasztalataink körébe jutott helynevek a betűrendbe felvehetők – és a munka nem marad csonka. Már letárgyalt helynevek nem fognak újra szóba hozatni.”⁴⁰

Pesty Frigyes halála miatt a sorozat folytatása elmaradt. Tárgyilagosan el kell ismernünk, hogy a helynév-lexikon kiadásával olyan nagyszámú feladatot vállalt magára Pesty Frigyes, amelyet egyetlen ember nem oldhatott meg. S tegyük hozzá azt is, hogy a választott adattári forma sem volt szerencsés.⁴¹ Az már más kérdés, hogy a hatalmas adatbázisból idestova másfél évszázada százak szemelgettek már, de közzétételére a legutóbbi évtizedekig nemigen vállalkoztak, s a hatalmas adattömeg értékelésére, elemzésére még kevesebben, leszámítva (erdélyi vonatkozásban) Szabó T. Attilát, s újabban

³² Az úgynevezett temesi bánság. Századok, 1889. 663–664. old. (jellemző, hogy a 2009. évi irodalmi Nobel-díj kapcsán a kitüntetett német írónt egyik napilapunk „bánságiként” említette, a délvidéki, vagy Temes-vidéki megjelölés helyett – szegény Pesty Frigyes foroghat a sírjában).

³³ Die Entstehung Croatiens. Bp. 1882.

³⁴ Száz politikai és történelmi levél Horvátországról. Bp. 1885.

³⁵ Századok, 1885. 740. old.

³⁶ Fiume közjogi helyzete. Századok, 1882. 662–671. old.

³⁷ I. kötet. Bp. 1888. (Pesty Frigyes halála miatt a folytatás elmaradt)

³⁸ Uo. Előszó, V. old.

³⁹ 1878-ban Pesty a földrajzi nevek számát 300 ezerre becsülte. Valójában a Kárpát-medence helyneveinek száma alighanem a 10 milliós nagyságrendet is meghaladhatja.

⁴⁰ Uo. Előszó, XIV. old. Pesty a magyarországi és az európai helynévkutatás történetét is röviden összefoglalja.

⁴¹ A helynevekből kiinduló monografikus településtörténelmi feldolgozást Pesty nyomdokain Sátoraljaújhely történetének megírása módszerül Dongó Gyárfás Géza választotta (Sátoralja-Újhely története. Sátoralja-Újhely, 1903.). Helyszíni bejárás és igen gondos levéltári búvárkodás eredményeképpen a helynévi történeti-etimológiai adattár elkészült és megjelent, de a tényleges várostörténet megírására már nem került sor.

Mizser Lajost, aki alighanem a legtöbbet tette és teszi Pesty Frigyes korszakos gyűjteménye megismer-
tetése és feldolgozása érdekében.

Pesty Frigyes immáron 120 éve halott. Sirja az Új köztemetőben (114/10-1-70) máig megvan, le-
származottainak köszönhetően gondozott állapotban.⁴²

A függelékben közölt adattárunk mutatja, hogy Pesty Frigyes helynévgyűjtéséből mely részek jelen-
tek meg. Az utóbbi évtizedekben az erdélyi és kárpátaljai területek anyagát is elkezdték közölni, amire
korábban semmi esély sem volt.⁴³

A függelékben közölt adatokat áttekintve jól látható, hogy bizony jócskán vannak fehér foltjaink. A
Dunántúlról hiányzik Baranya, Vas, Zala, Győr, Moson és Sopron megye. A Felvidékről csak kicsi ré-
szek kerültek eddig közlésre (Hont, Torna). Az Alföldről hiányzik a Hajdúság, Csongrád, Csanád, s ál-
talanában a Délvidék, s aztán Erdély.⁴⁴

A gondot az jelenti, hogy a „Helységnévtár” különböző kiadásai nem azonos szerkezetűek. Általá-
ban igyekeznek „formahűen” közölni a szövegeket, aminek különösebb értelme nincs, hiszen XIX-XX.
századi szövegeknél rendszerint nem ezt a gyakorlatot követi a történeti forráskiadás. Eltérő a mutató-
rendszer, s az esetek nagy részében mellőzik a magyarázó jegyzeteket is. Tegyük hozzá mindehhez,
hogy a kiadványok általában kis példányszámban jelentek (jelennek) meg, s még a tudományos (egye-
temi, főiskolai, múzeumi, levéltári) könyvtárak, illetve megyei és nagyobb városi könyvtárak sem ren-
delkeznek teljes sorozattal. Adott megyék városi, falusi, közép- és általános iskolai könyvtáraiban pe-
dig még a vonatkozó megye kiadott helységnévtára is többnyire hiányzik, a tanárok többsége emiatt
(sem) ismeri és használja a történeti (honismereti) oktatásban a Pesty-köteteket. Az is megoldás lenne,
ha a teljes kézirat szkennelve, interneten hozzáférhető lenne. Ehhez persze pénz kellene, meg jó szán-
dék. A MTA egykori nevezetes tagja ennyit megérdemelne.

1997-ben Budapesten, az V. kerület Váci utca 20. sz. ház falán fölavatták Pesty Frigyes emléktáblá-
ját, Czinder Antal bronz-domborművével.⁴⁵ Amikor viszont dr. Ráday-Pesthy Pál Frigyes, Pesty Fri-
gyes leszámazottjaként fölvetette, hogy a fővárosban utcát nevezzenek el Pesty Frigyesről (a MTA tá-
mogatta a kérést 1997-ben), a javaslat gyakorlati megvalósítása elmaradt. Akit a kérdés részletei érde-
kelnek, Pesty Frigyes címszó alatt a Google keresőben megtalálhatja az esetre vonatkozó leírást. Pesty
Frigyes említett leszámazottja méltán veti föl, hogy egy olyan ember, akinek tevékenysége a Kár-
pát-medence összes (!!!) településéhez közvetlenül kapcsolódik, ugyan miért nem érdemli meg, hogy
utcát nevezzenek el róla? S tegyük hozzá, hány olyan utcánév van településeinken, amelynek viselője
még a környéken sem járt, sőt tevékenysége a magyarságnak nem hasznára, hanem csak kárára vált.

Pesty Frigyes életműve azt sem érdemelte meg, hogy díjat nevezzenek el róla. Pontosabban 2008.
július 23-án Temesvárott átadták az első Pesty Frigyes emlékérmeket és okleveleket a temesvári ma-
gyar sajtó érdemes munkatársainak (Dudás Józsefnek, Joó Imrénének, Kiss Károlynak, Kovách Évának
és Raffai Györgynek). Sőt Kovács Zoltán, az Agenda Sajtótörzszt igazgatója külön pénzzjutalommal hono-
rálta a díjazottakat. A díjat annak emlékére alapították, hogy 150 évvel azelőtt, 1858. július 6-án je-
lent meg Dél-Magyarország első magyar nyelvű hetilapja, a Delejtű, Pesty Frigyes szerkesztésében.

A temesvári Heti Új Szó gondozásában megjelenő Mindenki Kalendáriuma 2009. évi kötetében,
amelynek mottója „Csak az önmagát elhagyó nemzet vesz el” (Pesty Frigyes), terjedelmes, képekkel il-
lusztrált megemlékezés olvasható Pesty Frigyesről.⁴⁶ Úgy látszik, Pesty Frigyes rácafolta a régi mon-
dásra, ő „próféta” lehetett a saját – szűkebb – hazájában.

⁴² A síremlék képét (és Pesty két arcképét) közli a Wikipédia (internet). A sírkövön látható kereszt arra utal, hogy
Pesty Frigyes r. kat. vallású volt.

⁴³ Erdély és a Partium tekintetében Szabó T. Attila hatalmas gyűjtésének (Az „Erdélyi helynévtörténeti adattár”
és az erdélyi helynévkutatás néhány kérdése. *Szabó T. Attila: Nyelv és múlt. III. Bukarest 1972. 359–369. old.*)
kiadására is mostanában kerítenek sort.

⁴⁴ Igaz, hogy pl. több dunántúli és más megyének bejárás alapján gyűjtött helységnévtára megjelent (Pl. Vas, Ba-
ranya, Zala, Heves, stb.), de ez nem teszi fölőselegessé Pesty anyagának közzétételét, mert az abban leírtakat
(főleg a nem kifejezetten névtani adatokat) nem mind hasznosították. Nováki Gyula a földvárak kutatásában
jól hasznosította Pesty gyűjteményét, s pl. a mondagyűjtésben is sok izgalmas adat rejtőzhet a hatalmas köte-
tekben.

⁴⁵ Lásd internet. A táblán olvasható: „Pesty Frigyes 1823–1889. Történetudós, akadémikus, orsz. gyűlési
képviselő. Magyarország helynévtárának összeállítója, aki az egykor itt állt Nádor szállóból indította útjára a
Századok című történelmi folyóirat gondolatát 1865-ben.”

⁴⁶ *Szekernyés János: A bánsági magyar nyelvű sajtó megteremtője. Mindenki Kalendáriuma 2009. Főszerk.
Graur János. 120–132. old.; Uo. Lugos történetével kapcsolatos Udvardy László írása: Pesty Frigyes – az igazi
Próféta 133–141. old.*

Ez az emlékezés remélhetőleg meggyőzi a Tisztelt Olvasókat arról, hogy Pesty Frigyes életműve nem csupán a „Helységnévtár”, de önmagában azért is méltó lenne, hogy ne csupán kerek évfordulókon emlékezzünk rá, hanem – Bél Mátyáshoz hasonlóan – valamilyen formában évről-évre lerója előtte tisztelettel a honismereti mozgalom. Neki legalább a sírja fölülhet, Bél Mátyásnak viszont éppen az nem maradt meg. S minden megyei honismereti egyesület tekintse becsületbeli kötelességének, hogy Pesty Frigyesnek *méltó* emléket emeljen (emléktábla, utcanév, intézménynév, stb.). Ha ez megtörténik, akkor jelen emlékezés nem íródott hiába.

Csorba Csaba

Pesty Frigyes Helységnévtára kiadott (feldolgozott) részei

Szendrey Ákos: Csongrád megyei helynevek. Néptünk és nyelvünk, 1929. 231–236. old. – *Gaál Attila-Kőhegyi Mihály*: Tolna megye Pesty Frigyes Helynévtárában. A Szekszárdi Béni Balogh Ádám Múzeum Évkönyve II–III. 1971–1972. 271–332. old., IV–V. 1973–1974. 297–339. old., VI–VII. 1975–1976. 279–360. old. – *Kőhegyi Mihály-Solyomos Ede*: Észak-Bácska földrajzi nevei Pesty Frigyes kéziratoss Helynévtárában. Baja 1973. – *Matijevics Lajos*: A jugoszláviai Bácska víznevei Pesty Frigyes kéziratoss gyűjteményében. Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Évkönyve XVIII/2. évf. 1975. 559–570. old. (kny. is.) – *Asztalos István*: Galga völgy földrajzi nevei Pesty Frigyes kéziratoss helységnévtárában. Aszód 1976. – *Párniczky Józsefné*: Pesty Frigyes Helységnévtára. Fejér megye, Fejér Megyei Történeti Évkönyv XI. Székesfehérvár 1977. 161–305. old. – *Pastinszky Miklós-Tapolcainé Sáray Szabó Éva*: Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése. Komárom megye. Tatabánya 1977. – *Jászksung*. Pesty Frigyes Kéziratoss Helynévtárából I. Szolnok 1978. – *Külső-Szolnok*. Pesty Frigyes kéziratoss helynévtárából II. Szolnok 1979. – *Asztalos István*: A Gödöllői járás nyugati részének földrajzi nevei Pesty Frigyes kéziratoss helységnévtárában. Aszód 1979. – *Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében*. Közteszi: *Jankovich B. Dénes*. Békéscsaba 1983. – *Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések*. Közteszi: *Bognár András*. Szentendre 1984. – *Hont vármegye és kiegészítések*. Közteszi: *Bognár András*. Szentendre 1984. – *Létay Miklós*: Pesty Frigyes helynévtárában budapesti adatai. Bp. 1986. (Budapesti Történeti Múzeum) – *Boros Edit*: A Káli-medence helynevei Pesty Frigyes gyűjteményében. Veszprém 1987. – *Borsod vármegye leírása 1864-ben*. Sajtó alá rend., és bev. *Tóth Péter*. Miskolc 1988. – *A nagykállói járás Pesty Frigyes kéziratoss helynévtárában, 1864*. Összeáll.: *Mizser Lajos*. Nagykálló 1994. – *Mizser Lajos*: Berég megye Pesty Frigyes Helységnévtárában. Levéltári Évkönyv XI. Nyiregyháza 1995. 395–489. old. – *Mizser Lajos*: Régi bányanevek Szatmárban. Névtani Értesítő 17. 1995. 131–132. old. – *Pesty Frigyes kéziratoss helynévtárából 1864*. Bihar vármegye I–II. Közteszi Hoffmann István és Kis Tamás. Debrecen 1996. 118. old. (interneten: a MEK számára készült, nyomdahiába javított kiadás, 1999) – *Mizser Lajos*: Az Alsó-Bodrogköz és Alsó-Taktaköz Pesty Frigyes 1864-es kéziratoss Helységnévtárában. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXIII–XXXIV. Miskolc 1996. 339–347. old. (kny. is.) – *Mizser Lajos*: Magyar elemek a szatmári (és az ugocsi) román helynevekben. Magyar Nyelvjárások XXXIII. 1996. 53–58. old. – *Mizser Lajos*: Zemplén megyei tájnevek Pesty Frigyes Helynévtárából. Magyar Nyelv 1997. 490–492. old. – *Mizser Lajos*: Szatmári helységnévtár-magyarzatok. Magyar Nyelvjárások 1997. 115–123. old. – *Mizser Lajos*: A tatárjárások emlékei Pesty Frigyes Helynévtárában. Levéltári Évkönyv XII. Nyiregyháza 1997. 77–84. old. (kny. is.) – *Sárospatak és Sátoraljújhely környéke Pesty Frigyes helynévtárában*. Szerk., bev., közteszi *Kovács Dániel*. Sátoraljújhely 1998. – *Mizser Lajos*: Szatmári helységnévtár-magyarzatok. Magyar Nyelvjárások XXXIV. 1998. 115–123. old. – *Mizser Lajos*: Ugocsa és Ung megye Pesty Frigyes 1864–66. évi Helynévtárában. Nyiregyháza 1999. – *Mizser Lajos*: Máramaros megyei tájnevek Pesty Frigyes Helynévtárából. Magyar Nyelv 1999. 252–254. old. – *Mizser Lajos*: Szatmári helységnévtár-magyarzatok. Krasznaközi járás. Magyar Nyelvjárások XXXV. 1999. 245–254. old. – *Mizser Lajos*: Szabolcs megye Pesty Frigyes 1864. évi Helynévtárában. Jósza András Múzeum Évkönyve XLII. Nyiregyháza 2000. 227–372. old. – *Ny. Nagy István*: Pesty Frigyes kéziratoss helynévtára: Történelmi Veszprém vármegye. Pápa 2000. – *Mizser Lajos*: Zemplén megyei helységnévtár-vizsgálatok. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXIX. Miskolc 2000. 503–515. old. – *Mizser Lajos*: Szatmár vármegye Pesty Frigyes 1864–1866. évi Helynévtárában. Nyiregyháza 2001. – *Pesty Frigyes*. Somogy vármegye helynévtára. A szöveget gondozta és a bevezetőt írta: *Göcsey Zoltán-Polgár Tamás*. Kaposvár 2001. – *Mizser Lajos*: Közép-Szolnok megyei tájnevek Pesty Frigyes helynévtárából. Magyar Nyelv 2002. 124–125. old. – *Pesty Frigyes*: Helynévtár. *Rémiás Tibor* szerk.: Torna vármegye és társadalma a 18–19. századi források tükrében. Bódvaszilas – Miskolc 2002. – *Mizser Lajos*: Régi belterületi nevek Zemplén megyében. Széphalom 13. Sátoraljújhely 2003. 229–231. old. – *Mizser Lajos*: II. Rákóczi Ferenc Pesty Frigyes helynévtárában. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 2003. 2. sz. – *Mizser Lajos*: Régi utcanevek Szatmárban. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 2003. 20–24. old. – *Mizser Lajos*: Régi kocsmanevek Zemplén megyében. Széphalom 14. Sátoraljújhely 2004. 231–232. old. – *Mizser Lajos*: A Harangod-vidék helynevei. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLIV. Miskolc 2005. 481–496. old. – *Mizser Lajos*: Hegyaljai helynevek – 1864. Széphalom 15. Sátoraljújhely 2005. 321–332. old. – *Mizser Lajos*: Zempléni helynevek – 1864. Széphalom 16. Sátoraljújhely 2006. 189–199. old. – *Mizser Lajos*: A Felső-Bodrogköz helynevei – 1864. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLV. Miskolc, 2006. 445–462. old. – *Mizser Lajos*: Töketeres és környéke Pesty Frigyes 1864. évi helynévtárában. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLVI. Miskolc 2007. 629–648. old. – *Mizser Lajos*: Közép-Zempléni megyei magyar helynevek – 1864. Széphalom 17. Sátoraljújhely, 2007. 395–408. old. – *Mizser Lajos*: Régi belterületi nevek Borsod megyében – 1864. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLVII. Miskolc, 2008. 653–658. old. – *Mizser Lajos*: Megjegyzések Zempléni vármegye 19. századi nyelvéről. Széphalom 18. Sátoraljújhely 2008. 35–39. old. – *Mizser Lajos*: Adalékok a magyar tájnevekhez. Magyar Nyelv XXXIV. 115–123. old. – *Mizser Lajos*: Szatmári és ugocsi helységnévtár-magyarzatok. Magyar Nyelvjárások XXXVI. 67–75. old.